

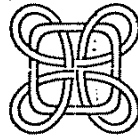
Beşinci Sene

On sekizinci sayı

DARÜLFÜNUN
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimâî, dinî, felsefî

Mart — 1931

İSTANBUL
Hamit Matbaası
1931

İslâmda Felsefe Cereyanları

7

5 — *Endülüs feylesofları* — Gazaliden sonra şarkta münazaa kahramanları İbnisinanın karşısına çıktıkları bir sırada Garpte, Endülüste derhal Felsefî bir hareket başladı, Endülüslüler Felsefeyi canlandırıp Gazalinin karşısına çıkıverdiler.

Endülüs Felsefesi Yunan Felsefesi gibi başlıca üç devreye ayrılabilir: İbnibacceden evvelki Feylesoflar, İbnibacce ve İbnitufeyil ve İbniruşt, İbnidiruştten sonrakiler [1].

İlk devrede Felsefeye rağbet azdır. Feylesoflar pek nadirdir, onlarda hemen mantıkcıdır, bu devrede en çok Tıp ve Riyaziyat rağbet bulmuştur. İkinci devre asıl Felsefe devresidir, İhvanisefa risalelerinin intişarile Felsefeye rağbet uyanmış, ikinci devre meydana gelmiş idi. Endülüs felsefesi ikinci devre felsefesidir, Endülüs Felsefesi Şarkta teessüs eden Elkindî, Ferabî, İbnisine felsefelerini diğer bir tabir ile Aristo felsefesini endülüste devam ettirmekten başka bir şey olmamakla beraber yine hususî bir mahiyeti haizdir.

Üçüncü devre İbnirüşütcilerin devresidir ki Yahudi Feylesofları devrenin kahramanlarıdır. Bu devrede müslüman feylosoflar yok gibidir.

İlk devre — Afrikiye Etibbası, Endülüs Etibbası, Endülüs Riyaziyunu, Endülüs Felasifesi olmak üzere dört kısma ayrılır.

A - Afrikiye Etibbası — Tıp Endülüste başlamadan evvel Afrikiye denilen şimalî Afrikada Kayravan havalisinde

1 Yunan felsefesi de Sokrattan evvel - Sokrat. Eflâton ve Aristo, Aristodan sonra olmak üzere üç devreye ayrılır. Yunan Felsefesinde ikinci devreyi üç büyük Feylesof teşkil ettiği gibi Endülüs Felsefesinide de ikinci devreyi üç büyük Feylesof teşkil eder.

başlamış idi. En evvel Aglebilerden Zyadetullah zamanında Bağdatlı İshaki bin İmran Afrikiyeye geçti, işte Mağrip'te Tababet bununla zahir olmuş. Felsefe bununla bilinmiş idi. İshaki bni İmran hazık bir Tabip olup malihulya hastalığı hakkında misli geçmemiş bir eser yazmış idi, Mısırlı Yahudi Tabibi İshaki bin Süleyman onun şakirdi idi. İshak ibni Süleyman Tababette hazakati ile beraber Mantıkda basiret sahibi idi. Mantık ve Hikmet hakkında eserler yazmış idi. (320) sıralarında vefat etti.

Afrikiyede yerli olarak maruf olan Hekim yalnız Ebu Cafer Ahmedi bni İbrahim ibnilcezzar idi. İbnilcezzar tabip oğlu tabiptir. Amcesi de tabiptir, İshakibi Süleymanın şakirdi idi, sair ilimlerde de ittilâ sahibi idi, birçok eserler yazmış idi.

B - Eddülüs etibbası — Endülüs etibbası pek çoktur en meşhurları Vezir Yahya bni İshak, İbnilkettanî, Ebülkasımizzehrâvî, Zühür oğulları.

Vezir Yahya bni İshak Nasranî iken Müslüman olmuş. Vezaret mertebesine çıkmış, gayet meşhur bir tabip idi, teşhis ve tedavi hususlarında gayet mahir idi. Tıp hakkında gayet büyük bir eseri var idi. [1]

İbbinkettanî hem tabip, hem Feylesof idi, bir çok üstad-dan ders almış idi Üstadının biri Ömer ibni Yunusülharranî idi [2], (420) de vefat etmiştir.

Ebülkasım Halef ibni Abbasızzehrâvî (vefatı: 500) yüksek bir Tabip, yüksek bir Cerrah idi [3] ilâçları pek iyi bilir

1 — Endülüste ilk Tabip Kurtubalı İbnissemine idi. İbnissemine Tıpta aldığını gibi Hesap ve nücümde de besarit sahibi idi. Ulumda mütefennindi, ulumu Arabiye ve şer'iyyede de mahir idi (315) de vefat etmiştir.

2 — Ömer ibni Yunus kardeşi Ahmedi bni Yunusülharranî ile beraber Tıbbı Bağdat'ta tahsil etmişler idi. Sabiti bni Kurrenin hafidi Sabit ibni Sinadan Calinüsün kitaplarını okumuşlardır, meşhur göz tabibi İbnî-Vesifilsabiyye asistanlık etmişler idi, diğer meşhur üstatları Feylesofflar kısmında gelecek.

3 — Kadınlara Ameliyat yaptığı zaman mükemmel surette meslekî bir terbiye ve talim gören kadın hasta bakıcıları kullanır idi. Mesane taşını çıkarmak hususunda yaptığı ameliyat bugün en ileri giden cerrahların yaptıkları ameliyatın aynı idi.

idi. Tıp hakkında meşhur eserleri vardır, en güzeli Zehrâvî denilen büyük kitabıdır, te'liften aciz olanlar için yazdığı « العريف لمن عجز عن التأليف » namındaki eseri en meşhuru, ismi müsemmesine mutabık en büyük bir eseri idi.

Zühür ailesi üç Asır Endülüse şeref veren ilim ocağı idi [1].

C - *Endülüsi Riyaziyunu* — Endülüsi Riyaziyunu yüksek Riyaziyundandır. En meşhurları Ebulkasım Meslemetülmercitî ile şakirileri İbnissemehe Ğarnatî, İbnissaffardır, Hepsi de Tabipdirler, Endülüste Meslemeden evvel onun kadar hey'ette züksek bir alim gelmemiş idi, Riyaziyunun imamı idi. (395) de vefat etmiştir, eserleri kıymetlidir. Mesleme Endülüste bir çok efâdıl yetiştirmiştir. En meşhurları zikrolunan İbnisse-mih, İbnissaffar ile Ebulhasani Zehravî, Kirmanî, İbnihaldun İbnilbeğuneş, İbnilhayyattır.

İbnisse-mih Mühendis Riyaziyatta muhakkık idi. (426) da vefat etmiştir, bir çok eserleri vardır. Şakirtleri Ebumer-van Süleyman ibni Mehmet te Mühendis idi, İbnissaffar Ebul-kasım Ahmedi bini Ömer de İbnisse-mih ayarında Riyaziyat-ta muhakkak idi.

Ebulhasan Aliyuzzehrâvî iyi bir riyazî idi. Ebulhakem Amrilkirmanî ise Riyaziyatta rüşuh sahibi idi. Şarkta Har-randa Hendese ve Tıp tahsil ettikten sonra Endülüse avde-tinde İhvisafa risalelerini getirmiş idi, Tıpta güzel tecrübe-leri var idi, zamanın Operatoru idi, şakirdi Hüseyin ibn Mehmet Mühendis ve münecim idi.

4 — Birincisi Ebubekir Mehmedibni Mervan Fakih idi. (vefatı: 422) oğlu Aptülmelik de babası gibi Tabip ve Fakih idi, bunun oğlu Ebul-lula ibni Zühür Tabip ve edip idi. Oğlu Ebu Mervan Apdulumelik Tabip ve Fakih idi, İbnirüşüt ile aralarında mahabbet var idi. İbnirüşüt onu Calinusdanberi en büyük bir tabip görür idi. Fılvaki zamadında misli yok idi. Apdulumelikin eserleri Avrupa Tababetinde hayli tesir etmiş idi ilk önce İbrani sonra Lâtin lisanlarına terceme sayesinde on yedinci Asra kadar te'siri devam etti. Tıpta yeni yeni tecrübeleri var idi. (557) de vefat etmiştir. Oğlu (Hafidi Ebubekir) Ebubekir ibni Zühür tabip ve yüksek bir luğavî idi (595) de vefat etti, oğlu Ebume-hmet Apdullahta tapip idi.

İbni Haldunilhadremî de Hendese ve Hey'ette meşhur olduğu gibi Tıpta da meşhur idi. Felsefe ilimlerinde tasarruf sahibi idi, ahlakı islah, sireti tadil siyaseti takvim hususlarında Eelasifeye benzér idi (449) da vefat etmiştir. Ebu Osman Saidi bin Beğuneş Tippi Mehmedi bni Abdon ile Süleyman bin Cülcülden ve emsalinden ahzetmiş idi, ilk önce Hendese ile, sonra Mantık ile meşgul olduktan sonra bunları bırakmış, Calinus kitapları ile iştilal etmiş idi.

İbnihayyat Ebubekir Yahya bni Ahmet - ahkâmi nucu- ma merak etmiş, onda yükselmiş idi; (447) de vefat etmiştir. Endülüs İklidisi ünvanını alan Abdurrahman ibni İsmail Hendesede pek yüksek idi, Mantıka da itinası çok idi. Mantıkın sekiz bababını ihtisar etmiş idi.

D - Endülüs Feylesofları — İbnibacceden evvel Felsefe ile meşgul olanlar eksik değildi, en meşhurları şunlardır Ebuabdullahikurtubî, Saidi bin Fethun Ahmedi beni Hafsun-Mehmedi bini Abdon, İbnivâfid, İbnikettânî, İbnihazim, Ebusalt Umeyye, İbni Zehebî, İbninnebaş, Süleyman ibni Cülcüldür.

İbnimeserre Ebuabdullahikurtubî Felsefeye düşkün idi, Embezokles Felsefesini çok mütalea etmiş, ona dünmüş idi. Endülüse Batiniliği getiren bu idi. (319) da vefat etmiştir.

Saidi bin Fethunda enmeşhur bir Feylosof idi. Ahmedi bni Hafsun hazık bir Tabip, nazarı dakik, ölümü Felsefiyenin bir çoklarına hakkile vakıf, yüksek bir Tabip idi, Mehmedi bni Abdon, zamanında en yüksek bir Tabip idi, Şarka gidüp Ebusüleymanı Sicizden Mantık okumuş idi. Riyaziye de vakıf idi.

İbnikettânî Saidi bini Fethun gibi en meşhur Feylesof idi. Saidi bini Fethun Ahmedi bni Hafsun, Mehmedi bni Abdon, Ömer ibni Yunusulharraniden ve daha bir çok zevattan ahzetmiş idi. Tıpta basıret, mantık ve bir çok Felsefe ilimlerinde ittila sahibi idi. (420) de vefat etmiştir.

Vezir Abdurrahman bini Vâfid Aristo ve sair Feylesofların kitaplarını, Calinusun eserlerini okuyup anlamağa fevhalâde itina etmiş idi.

İbnizzehebî Ehumammed Abdullahilyezidî Tıbbâ, Fel-sefeye, en çok ehemmiyet verenlerden biri idi. Kimyayada merak etmiş idi.

İbninnebbas Ebuapdullah Meħmedilbecaî Tabiiyatı, diğer Felsefe ilimlerini de iyi elde etmiş bir Tabip idi.

İbni Hazmi zahirî diye meşhur olan Ali ibni Ahmet zamanında en büyük ehli nazardan biri idi, Fakat felsefe ve Mantık kitaplarından layıkile istifade ederek İbnibacceden evvel Felsefe Medresesini açmamış idi, bununla beraber eserler yazmış idi, Mantık hakkında yazdığı "Ettakrip,, de marifet tariklerini beyan hususunda uzun uzadıya sözler söylemiş, Aristoya bazı usulde karşı gelmiş, bir takım fıkıh meseleleri getirmiş idi. Ettakrip iyi bir medhal idi, İbni Hazim bundan sonra ılımı şer'iyeye ile tevağğül etti, o derecede ki ondan evvel hiç bir kimsenin nail olmadığı dereceyi buldu. İbni Hazim Şer'iyatta ittilatam sahibi, ihata ve vüs'at itibarile Endülüsün en Alimi idi, Milletler hakkında yazdığı "Elfi-sal,, pek meşhur, pek çok kıymetlidir, daha pek çok kıymetli eserleri vardır.

Ebussalt Ümeyyet ibni Abdulâziz Felsefe ve tıpta metin, Evail ilimlerinde yüksek idi, Feylesof ve tabip olduğu gibi edip, Musikişinas ve Riyazî idi, bir çok kıymetli eserleri var idi: İbnibacceden biraz evvel (529) da irtihal etmiştir. [1]

Süleyman ibni Cülcül Endülüs Yahudi Feylesoflarının ilkidir. Dndülüste Felsefe İbnibacce va İbnitufeyl ile parlamadan evvel nev Eflatunî Felsefesinin mümessili İbni Cülcül idi. Bnnuula beraber onun mezhebi bir muamma halinde kaldı, şimdiye kadar bu muamma hallolunamadı, Nasraniyet aleminde büyük bir şöhret sahibi olduğu halde İslam arasında bu şöhreti ihraz edememiş idi. Endülüs İslam Feylesofları hiç bundan bahsetmemişler idi. [2]

1 — Ubussalt Mısır Tabip ve Feylesofu İbnirıdvanın Hüneyn mese-ilini tettebbu hakkındaki eserlerine karşı Hüseyini müdafaa etmiş idi.

2 — İbni Cülcülü Yahudî Feylesofu Musa ibni Meymun ile beraber izah edeceğiz.

İkinci devre — İkinci devre Endülüsün şanlı devresidir. Endülüste başlayan hareketi fikriye Pirene Dağlarını aşarak diğer Avrupa memleketlerine yayılmakla medeniyeti haziranın iptidâi unsurlarını hazırlamış idi, Endülüslüler Şark ile Garp arasında fikriyat sahasında mutavassıt olmuşlar idi. Avrupalılar nazarında Felsefe ışığı Şarkta sönüp Garpta parladığından dolayı Endülüste ki Felsefe hareketi iki kat ehemmiyeti haiz idi, halbuki Endülüste Felsefe hareketi ile beraber Şarkta Felsefe tarihine yeni sahifeler ilâve edecek iki mümtaz, iki büyük Feylesof Felsefeyi alevlendiriyorlar idi, Avrupalılar acaba Ebülberekâti Bağdadî ile Sihabiddini Sühreverdiyi bilmiyor mu?

Bu devre hıristıyan kurunu vustada bilhassa maruf ve meşhur idi. Şark aleminde vukubulan tekâmül ve inkişafta tesirsiz kalmış ise de Avrupalılar nazarında hususî bir mahiyeti haiz idi. İşte bu şanlı devreyi açan Avrupalıların "Avempace,, dedikleri Ebubekir Muhammedî ibni Yahya İbnissaîğ veya İbnibacce idi. Filvaki ilk devre de ikinci Hekem devrinde (350-360) Şark Feylesoflarının eserleri Endülüste intişar etmiş idi, fakat Felsefeye rağbet yok idi, bu itibarla Felsefe ilimleri şüyu bulmamış idi, en evvel Endülüste Felsefe Medresesini açan, Felsefe ilimlerini neşreden İbnibacee idi, İbnibaccenin muasırı olan Malikibni Vehip de Feylesof idi, İbnibacce ile beraber nazari felsefî yolunu tutmuşlar idi. fakat İbnivehip Felsefe ilimlerini bıraktı. Şeriat ilimleriyle meşgul oldu; burada kendini gösterdi; artık nazari Felsefî yolu tek İbnibacceye kalmış idi.

İbnibacce fıtratıfaikası ile, gayet parlak bir zekâsile, pek geniş bir fikrile Felsefeyi yükseltmiş, ahvalinin tavurlarına, zamanların tasarruflarına göre nefsinde hakikatı mürtesem olan her şeye bağlanmış idi. Ulumu Hikmiyede vaktinin alamesi, zamanının bir teki idi, Ulumu Arabiye ve Edebiyatta da mümtaz idi, hazık bir tabip idi. Felsefe ve Musiki fenninde elhak üstat idi, Udî idi, Endülüsün Farabisi idi, Felsefe ve Musiki İbnibaccede kemal bulmuş idi. Genç bir yaşta iken (533) de vefat etmesi İlim hazinelerini açmağa vakit bırak-

madı. İbnibacce Artistonun muhtelif kitaplarına şarh yazmış, Tıp, Riyaziyat, Mantık, Tabiiyat ve İlâhiyat haklarında değerli eserler meydana getirmiş idi, ne yazık ki bir çok eserleri eksik kalmış, ikmal edilenleri de aletacele yazılmış idi, bugün eserlerinin mevcudu kalmamış, yalnız bir kaç parçası Avrupa Kütüphanelerinde mahfuz kalmıştır. [1] eserleri yirmiden ziyadedir. [2] ibnissaîğ Ebubekir Razinin meşhur Havisini de ihtisâr etmiştir. [3]

İbnissaîğin Felsefesi Aristo Felsefesi ise de fedâil ile istidlali birleştirmiş, ittisali hedef edinmiş olmakla Tasavvuf boyası ile boyanmış idi, bu yüzden İsrakî Felsefesi de sayılabiliyor idi. İttisal Sofiyenin İttihat, Fena, Cemi dediğidir; Felsefesinin hususiyeti işte buradadır:

İbnibaccenin en ziyade ehemmiyet verdiği İlim, İlmi İlâhidir. İlmi İlâhî ulumun gayesidir, diğerleri ise ancak ona vesile teşkil eder. İbnibacce Aklın bir hüccet olmasını Gazaliye karşı müdafaa etmiş, hukuku memnuasını iadeye çalışmış idi. Gazaliye karşı ilk aksülameli yapan İbnibacce idi. Gazali İlmi ehemmiyetsiz tutarak İnsan kuvayi akliyesinin talim olunmasından sarfınazar ile, kemale erebileceğini iddia ediyor, hâlvet tavsiye eyliyor idi, İbnibacce bilakis insanın ancak İlim ile kuvayi akliyesinin derece derece tekâmülü ile Akli faal ile ittisale nail olabileceğini, halvete lüzum olmadığını düstur halinde ortaya koyuyor idi, İbnibacce Gazalinin ortaya koyduğu Tasavvufî meyillere zıt olarak Endülüse Felsefeye bir hareket açtı: “İlminazarî ile insan kendisini, Akli-faali anlıyabilir,,.

1 — Esküryal kütüphanesine Mantık, Nefis, Tedbirilmütevahhit, Veda risaleleleri; Paris Milli Kütüphanesinde Veda risalelerinin İbraî nüshası, Berlin ve Oxfort Kütüphanesinde Felsefe, Tıp Tabiiyat hakkında bir mecmua kalabilmiştir.

2 — Aristo kitaplarının şerhlerinden maada Veda, Tedbirilmütevahhit, (اصال العقل بالانسان) Elgayetülinsâniye pek kıymetlidir, siyaseti medeniye hakkında bazı fusulu, Farabinin Sinaatızihniyesine Talikatı, bürhanide vardır.

3 — Tıbbâ ait başka eserleri de vardır.

İbnibacce Veda risalesinde insanda müessir olup Akli Tefekküre, vücudu insanının İnsanın gayesi ile İlmin gayesini şerhetmğe sâik olan âmiller hakkında sözler söylemiş idi, bu iki gaye ise Ruhü insanının derece derece kemal bularak Allaha takarrüpten, Allahtan sadır olan Aklifaal ile ittisalden ibaret idi. İbnibaceenin nazarında İlim ve Felsefe İnsana tabiatı ihata ve zaptâ delalet eder. Allahın yardımı ile kendisini de bilmeğe, kendisinin Aklifaal ile ittisaline îsâl eyler idi. İbnibacce Gazalinin lüzum gösterdiği halvet diğer bir tabir ile vahdeti mutlaka hakkında şu sözleri söylüyor: Gazali (halvet zihne mâkûlât âlemini açar, müteemmil olan zata öyle umuru İlâhiye zâhir olur ki müteemmil onun üstünde başka bir lezzet duyamaz. İşte müteemmillerin çalışup çabaladıkları gaye budur) demekle hem kendini, hem başkalarını yoldan çıkarmıştır. „

İbnibacce nefsin ebediyeti hakkında mühim cümleler irat etmiş, İbnirüştün genişlettiği Mezhebin tohumlarını atmıştır. [1]

İbnibaccenin en mühim, ennafi, orijinal - مبتکر - eseri “Tedbirilmütevahhit „ dir. İbnirüşt “ Akliheyülânî „ eserinin niha-yetinde şu beyanatta bulunuyor: “ İbnissaîğ bu ümmet için Mütevahhidi [2] tedbir hakkında bir hat çizmek istemiş, fakat onu yerine getirmemiş, çoğu kapalı kalmış idi, müellifin maksadını, bu risalenin gayesini başka bir yerde beyan edeceğiz, çünkü bu mevzu ile uğraşan ancak odur, ondan evvel gelenler bu mevzu ile asla uğraşmamışlardır. „ İbnirüşt başka bir mahalde gayesini izah edeceğine vadettiği halde eserlerinde o izahat yoktur; fakat on dördüncü asır Yahudi Feylesoflarından Musannarbunî “ Hayyibini yakzan „ şehrinde “Tedbirilmütevahhit,, hakkında hayli tafsilat veriyor, anlaşılıyor ki İbnibacce “ne gibi vasıtalar ile İnsan kuvayı fikriyesini tekâmül ettirerek Allahtan sadır olan Aklifaal ile ittisal hasıl olabilir,, gayesini gözetiyor, hayatın güzelliklerinden in-

1 — Bu zemanе Felsefesini işgal eden vadeti nüfus mes'elesi idi,

2 — Mütevahhit biricik olan, yegâne olan zat demektir, firenkler bunu (Solitaire) ile terceme ediyorlar.

tifa eden, fenalıklarından uzak duran Mütevahhit mücerret kuvayi fikriyesinin tekâmülü ile Aklifaal ile ittisal kudretini haiz oluyor. İnsanın en dun, mertebesi olan Garize den itibaren yüksele yüksele Aklifaal ile ittisale kadar olan bilgi derecelerini, şunun hayat ile meşgul olan İnsana Kemale, Hayriâlâye vusul yolunu gösteriyor; bu hal bir kişi için mümkün olabileceği gibi maksatları bir olup aynı fikirde bulunan bir cemaat için de mümkün olabilir, hatta hayatları kemal şartlarına tabi olan bir memleket halkı da bunu elde edebilir. Şu kadar ki İbnibacce bu cihetin güçlüğünü anlamakla cemiyet hayatını olduğu gibi kabul ederek elden geldiği kadar en layık olan ehli fadıl ve hikmeti en cami olan bir memlekette bir devlet idaresinde yaşamağı tavsiye ediyor, buna “ Devletlerin efdali „ diyor.

İbnibacce sekiz fasıl üzere bulunan Tedbirilmütevahhitte ilk önce tedbir kelimesinden ne anladığını izah ediyor, tedbir aynı hedefi gözeden muhtelif şahısların amelleri mecmuunu bir düzene koymak oluyor, memlekette mütevahhit tedbirini Hükûmeti kâmileyi tetbir gibi görmekte tetbiri siyasî hakkında fikirler beyan ediyor, “ Hükûmeti kâmilenin alemetlerinden biri Tabiplerle Hâkimlerin bulunmasıdır, çünkü bütün vatandaşlar en iyi gıda alacaklar, hastalığa düşürecek gıdalardan çekinecekler, artık müdavata ihtiyaç kalmıyacak, soğuk alma gibi ifrat ve tefrita düşmeksizin ufak tefek hastalıklar tabiati ile geçer. Bütün memleket halkının aralarındaki alâka ve münasebetler mehabet üzerine bina kılınmakla dostlar arasında asla ihtilaf ve niza çıkmıyacak, artık Hâkimlere lüzum kalmıyacak „ , “ Hükûmeti kâmile fertlerin elde edebilmeleri mümkün olan kemal mertebelerine erdirmesini mütekeffildir, çünkü herkes tefekkürün en mutedil vesileleri ile düşüür, işlere en dakik bir nazar ile bakar, her fert kanunların emirlerine baş eğer, şunun için ki fert caiz olanı, olmıyanı bilir, bunun gibi ameller hatadan, hileden, hezeyandan salim olmakla tabiatler saf, huylar güzeldir, artık nüfus tabibine hacet yoktur. Mütevahhitler Hükûmeti gayrikâmilede güya Hükûmeti kâmilede imişler gibi yaşamalı,

onlar Hüdayi nabit gibidir, bu nebatları Cümhuriyeti kâmile kavaidi ile irşat etmek gayemizdir, onlar nefsi, huyu, bedeni, Tiptan ibaret olan üç nevi Tıbbı muhtaç olmazlar, çünkü şafi yalnız Allahdır. Mütevahhit fert! olduğu gibi ümmet bütün bunların ardınca gitmedikçe cemaat de olur; bunlar diğerlerinden, kemale sa'y ile mümtaz olurlar. Mütasavvifenin "Gureba „ dedikleri bunlardır; çünkü bunlar meftur oldukları fadâil ile, kesbettikleri hikmet ile vatanlarında Gurebadır, onlar mutedil fikirler ile vatan ve karargâh mesabesinde olan Cümhuriyeli kâmileye intikal ederler. „

İbnibacce bu ideâl ve hayalî olan cemiyette Farabînin "Siretifadile „ sinden mülhem oluyor.

İbnibacce sonra insanı hakiki gayelere götüren muhtelif amelleri tetkik ediyor. İnsan ile Hayvan, Hayvan ile Nebat, Nebat ile maden arasında rabıtalara bulunduğunu beyan etmekle Neşiv ve İrtika mezhebine veya tekâmül nazariyesine temas ediyor, sonra İnsanın amellerini Hayvanî, İnsanî, İlâhî olmak üzere üçe ayırır. [1]

Daha sonra mütevahhidin gayelerinin sonunu izah emelle uzun uzadıya uzvî ve ruhî amelleri tetkik ederek Feylosofa lâyük olan ameli tesbit ediyor. Feylosof Cismanî ve Uzvî amelleri ancak zarurî olarak işlemeli; sürur ve tesliye, Refah, Şöhret ve Şeref, Akıl ve Fikri tekâmül gayelerini istihdaf eden hadiseler gibi Ruhî ve Nefsî amelleri lizatihi değil; belki son gayeye vesile olduğundan naşi yapmalı; fakat mâkûlâtı doğrudan doğruya mevkiî file koymalı, çünkü nihaî gaye mâkûlâttadır. İnsan uzvî amel ile insanî bir mahluk, Ruhî bir amel ile yüksek bir mahluk, makûlât ile Ulvî ve İlâhî bir mahluktur. Feylosof her nevi amelin en yüksek

1 — Garizeden neşet eden amel, ameli Hayvanî, fikirden sadir olan irade ile yapılan amel, ameli İnsanîdir, netekim bir taş, ayağını yaraladığından naşi kırmak ameli Hayvanî başkalarının ayağını yaralamamak için kırmak ameli İnsanîdir; ruhu Hayvaniyi alındırmaksızın yalnız fikir ve adilden neşet eden amel ameli İlâhî olmağa layıktır. Mütevahhidi tedbir hususunda ilk kaide de Mütevahhit fezaîli ahlakiye ile mümtaz olmalı, fezaîli ahlakiye ile yükselerek amelini ameli İlâhî yapmalı.

olanını ihtiyar etmek, her birinde bulunan sıfatlarda en ulvisi ile müttasif olmak için her tabaka insan ile konuşmak, onların hepsinden en yüksek amel ile, daha ziyade şeref ve şan ile mümtaz olmak şartile tabiati ile insan ulvî ve ilâhî dir. Feylesof nihaî gayesine erince, ukulun biri olunca ona mevcudu ilâhî demek mümkün olur. İşte Cümhuriyeti kâmilenin oğlu olan mütevahhit budur.

İbnibacce hayati maneviyede gayeyi nefsi âkilenin nefsi hayvaniyeye galebesini gösteriyor, menfaati bir tarafa atıp yerine Adalet ve istikamet koyuyor.

İbnibacce ihsasdan, veya tabiat ve şehvetten, veya fikir teemmül, delillerin birinden neşet eden hadiseleri; veya fikir ve delilsiz olup Akli faalin tesiri ile tevellüd eden hadiseleri tetkik ettiği sırda Vahye, rutyayi sadıkaya da temas ediyor.

İbnibaccenin bu eserindeki Tasavvufî nazariyeler temâmile Farabinden iktibas olunmuştur. [1]

İbnibacce ehli ilim ile irtibati lâyük, hiç bir yerde ehli ilim bulamazsa elden geldiği kadar halktan uzak kaimağı muvafık görüyor; yalnız zaruret zamanlarında halk ile ihtilati tecviz; tecrübesiz gençlerden uzak durmayı, vaktini ilmî ilâhi talim ve teallümi ile geçirmevi tavsiye ediyor; bu sözlerine “halktan uzak durmak hatadır,, diyen ülümü siyasiyeye, “insan bittabi medenidir,, diyen ülümü tabiiyeye mübayin görmiyor, bu iki mebdei nazari olarak kemalatı tabiiyeye sahip oldukları zaman sahih görüyor, “bazı kerre hayir cemaattan uzak olabilir, nitekim tabiî gıdalar bazı kerre mühlük olabilir,, diyor.

İbnibacce en sonunda mütevahhidin nihaî gayesini makûlâtta buluyor [2]. Nihaî gayeye ileten amellerin hepsi Akil

[1] «İnsanın gayesi Akli faâl ile pek sıkı bir surette ittisaldır. Kendisi ile Akli faâl arasındaki bütün hicaplar, perdeler kalkınca insan nebi olur, böyle bir saadet ancak bu dünyada vakidir. İnsanikâmil bu dünyada mükâfatına ancak kemal bulmakla nail olur.»

[2] Makûlât eşya ile kâim olan efkârı Akliyedir, sonu mâkulü hakikidir, yani ne halde, ne mâzide bir şey kuvveden fiile ihrac etmeğe muhtaç olmaksızın işleyen, tabiati ile Akil olan bir mahluktur.

memleketinde deveran ediyor, mütevahhit makûlâta yalnız teemmül dersi ile eriyor; bu mâkûlât haddizatında kendi varlığını tekit etmekden başka bir şey değildir, diğer bir tabir ile “Efkârülefkâr”dır bunlardan en yüksek derecede Aklî faâlden sadır olan Akli müktesepdir, insan kendini ancak akli faâl vasıtasile mevcudu aklî gibi anlayd bilir[1.]

İbnibacce bütün ülümün gayesi olan ittisalin nasıl tam olduğunu açık bir surette izah etmiyor. Veda risalesinde görüldüğü üzere bu ittisalin tam olması için tabiat fevkinde mühim bir kuvvet idhaline muhtar kalıyor, zaten İbnirüşt Tedbirilmütevahhidi pek kapalı buluyor. İbnitufeil de İbnibaccenin tamamlamadığı kitaplar arasında sayıyor, „nihayetleri kesilmiştir,, diyor. Yalnız muhakkak olan bir şey var ise oda İbnibacce ancak ilim ile kuvayi nefsiyenin tedricî surette tekâmülü sayesinde insanın Aklifaâl ile ittisale nail olabileceğini ortaya koyuyor.

İbnibacce ruhiyat nazariyesine siyasiyat nazariyesini de katıyor, bir nevi ideal olan cemiyette insanlar biribirinin aynı oluyor, içtimaî teşkilâtta kâmil bir ferdî kâmil bir cemiyete esas tutuyor.

İbnibaccenin Felsefesine metod itibarile Felsefi akliyei âliye denebilir. Bu Felsefe İbnitufeyl Felsefesinin temelidir. İbnirüşt de bu volda yürümüştür.

İbnibacce Ömer Hayyam gibi siyaseti medeniyeye temesük edüp kavaidi Şiriyeden inhiraf etmiş idi, kendisinden “Dehir müstemir olan bir tagyyür içindedir, hiç bir şey hali üzere devam etmez, insan, nebat ve hayvan gibidir, ölüm her şeyin sonudur,, gibi sözler nakil olunmuş, bu halde Akaidi Dininiye hududandan dışarı çıkmış idi.

İbnibaccenin Ebulmuhsin Aliyibin Abdülaziz namında fâdil ve edip bir şekidi var idi [2]. Ebulhasan felsefe hakkında üsta-

[1] İbnibacce Aklimütesep hakkında, kendi zatını anlamak hususunda uzun uzadıya sözler söylüyor.

[2] Bazı Müellifler İbnirüştü de Şakirdi gösteriyorlar ise de doğru değildir. çünkü İbnibacce vefat ettiği zaman İbnirüşt henüz on iki yaşlarında idi, bu yaş Felsefe İlimlerini telâkkiye müsait değildirdi, filvaki İbnibacce İbnirüştün evine gidüp gelir idi, bu sırada İbnirüşt İbnibacceden bazı şeyler işitmiş, yaşına göre istifade etmiş olabilir.

dının muhtelif sözlerini bir mecmua haline koymuş, ona birde mukaddime ilâve etmiş idi, mukaddimede üstadını sena; zakâsını, ilmini pek ziyade takdir ediyor, Farabiden sonra en büyük bir Feylesof görüyor, nazarında Şarkda Farabiden sonra Felsefeye bihakkin muttali olanlar İbnisina ile Gazali olduğu halde İbnibacceyi bu ikisinden üstün tutuyor Şarkta muasırı olan Ebulberekâtın “Elmuteberini,, görmediğinden bu pek büyük Feylesofu bilmiyor.

Müderriş İzmirli
İsmail Hakkı

